

A papság reformja a Munkácsi Egyházmegyében a 18. században

Peter ŠOLTÉS

A társadalom fegyelmezése (vagy szabályozása/megrendszabályozása, német szakkifejezéssel: *Sozialdisziplinierung*) olyan folyamatok összessége, melyek az állam, az egyház és a különböző társadalmi csoportok érdekeinek ütközéséből és kölcsönhatásából fejlődtek ki. Az egyházfegyelem (mely minden európai országban a társadalom megrendszabályozásának folyamatában lényegi alkotóelemnek bizonyult) sikeres helyreállításának egyik legfontosabb előfeltétele a klérus reformja volt.¹ Ez az alattvalói magatartás állam által gyakorolt befolyásolásának egyik variánsaként jelentkezett, melynek célja annak szabályozása és ezáltal kiszámíthatóvá tétele volt.² Ez kezdetben a világi társadalomra jellemző jelenség volt, amit azonban a felekezeti egyházak teljes mértékben támogattak. Az egyházi vezetők részéről megmutatkozó, az egyházkormányzat egységesítésére és a társadalom minél nagyobb szegmense fölötti ellenőrzésre irányuló törekvések arra a meggyőződésre épültek, mely szerint egy egységes modell alkalmazása az egyházkormányzatban azt egyszerűbbé, hatékonyabbá és átláthatóbbá teszi. Az állam és a hozzá kötődő felekezeti egyházak elkezdtek leszabályozni azokat a területeket, melyeket addig csupán helyi hagyományok és normák szabályoztak. Ezen törekvések célja a regionális különbségek kiszorítása és a bürokratikus államapparátus egységes modelljének bevezetése volt. A leszabályozás folyamatának hatása az egyházi közösségi élet formáinak átalakulásában és egységesülésében is megmutatkozott. Ez a gyakorlatban többek között a plébániák anyagi helyzetének megszilárdítását, a papnevelés egységes modell szerinti átalakítását, a papok és a hívek ellenőrzésének fokozását, erkölcsi kihágásaik szigorúbb szankcionálását, a hitoktatás intenzitásának növelését, stb. jelentette. Azokat a szabályokat és szokásokat, melyek a Tridenti Zsinat rendelkezéseinek szellemével összeegyeztethetetlenek bizonyultak, erkölcstelennek és a katolikus hit tanításaival ellentételeseknek nyilvánították.³

¹ SCHULZE, WINFRIED, 'Gerhard Oestreichs Begriff Sozialdisziplinierung in der früheren Neuzeit', in *Zeitschrift für historische Forschung* 14, 1987, 265–302., 266.

² SCHNABEL-SCHÜLE, HELGA, 'Kirchenzucht als Verbrechensprävention', in *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (*Zeitschrift für historische Forschung*, Beiheft 16), Hrsg. von HEINZ SCHILLING, Berlin 1994, 47–64., 54.

³ LANG, PETER THADDÄUS, '„Ein grobes unbändiges Volk“. Visitationsprotokolle und Volksfrömmigkeit', in *Bürokratisierung in Staat und Kirche*, Hrsg. HANS GEORG MOLITOR – HERIBERT

Az egyházkormányzat bürokratizálódásának eszközei, mindenekelőtt az egyházlátogatások, a rendszeresített főesperes jelentések és az egyházmegyei zsinatok, jelentős mértékben járultak hozzá a klérus fegyelmének javulásához, az egyházkormányzat egységesüléséhez, s végeredményben a lelkipásztorkodás színvonalának emelkedéséhez.⁴ A papság erkölcsi kihágásai, botrányos viselkedése, hiányos teológiai és lelkipásztori felkészültsége a 18. század elején az egri püspökök számára már nem jelentettek komoly problémát.⁵ Az egyházlátogatások során figyelmüket a hívekre, az egyházfegyelemre, de mindenek előtt a plébániák anyagi helyzetének megszilárdítására, s az egyházi épületek állapotára irányították. A plébániahálózat helyreállítása, a templomok, a plébánia- és iskolaépületek renoválása, illetve újak építése, valamint plébánosok és iskolamesterek kinevezése a hívek számának lecsökkenése és az abból következő anyagi nehézségek miatt csak lassan haladt előre.⁶

A görög katolikusok által lakott északkelet-magyarországi régióban a klérus reformja jelentős késéssel zajlott le. A lelkipásztorkodás középkori modelljét csak az 1720-as évektől (de inkább a század közepétől) kezdte felváltani a Tridenti Zsinat után kiépített modell, melynek egyik legfontosabb eleme a klérusnak a papnevelő intézetekben történő teológiai és pasztorális képzése volt. Ez az elmaradottság volt az egyik fő oka annak, hogy a munkácsi görög katolikus püspökséget egyházzójogilag az egri püspökségnek rendelték alá, ami negatív hatást gyakorolt a két katolikus egyház papságának és híveinek viszonyára.

A Munkácsi Egyházmegye papságának reformja több oldalról indult meg, s eltérő intenzitással ment végbe. Elsők között az egri püspököket, illetve Szepes és Gömör vármegyékben a szepesi prépostokat kell megemlítenünk. Ezek a főpapok arra a törekedtek, hogy a tridentí papi eszményt minden katolikus lelkipásztorral, köztük a bizánci szertartású papokkal is elfogadtassák. A munkácsi püspökök

SMOLINSKY, Münster 1994, 50.; HEISS, GERNOT, 'Konfessionsbildung, Kirchenzucht und frühmoderner Staat', in *Volksfrömmigkeit Glaubensvorstellungen und Wirklichkeitsbewältigung im Wandel*, Hrg. HUBERT CH. EHALT, *Kulturstudien*, Band 10, Wien – Köln 1989, 191–221., 193.

⁴ LANG, PETER THADDÁUS, 'Die katholischen Kirchenvisitationen des 18. Jahrhunderts', in *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 83, 1988, 265–295., 294.

⁵ SEDLÁK, PETER, *Dejiny Košického arcibiskupstva III. Kresťanstvo na území Košického arcibiskupstva od počiatkov do roku 1804*, Prešov 2004, 189–191.

⁶ Az Egri Egyházmegye zempléni főesperességében a vizitátorok a plébániáknak több mint a felét még az 1730-as években is pap nélkül találták. Ezekben a templomokban akkor már évtizedek óta nem végeztek istentiszteleteket, nem rendelkeztek liturgikus felszerelésekkel, legfeljebb haranggal. Leginkább a fatemplomok állapota bizonyult siralmasnak. Ebben a korban még a periférián élő római katolikus közösségek is csak fatemplomot tudtak építeni. Brekov „*est Ecclesia lignea, quod structuram, ruinae proxima.*” Benkovec „*Est Ecclesia lignea, ... tecto et omnibus necessariis destituta, unum solum campanam haben*” Boř „*Ruinam habet Ecclesiam lapideam.*” Hencovce „*Est Ecclesia lapidea, deserta, nulla habens apparamenta, praeter unam campanam.*” Vö. *Acta cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok Egri Egyházmegye 1733–1779*, 1. Füzet, *Művészettörténeti adatok. Abara – Kvakóc*, Ed. NÉMETH LAJOS, Budapest 1969, 29., 35., 48., 146.; Nižný Hrabovec „*Habet Ecclesiam (evangélikus) sub tabulato et tecto commodo, omni interno apparatu caret, praeter campanas tre*” Poša „*Est Ecclesia lignea deserta, omnibus apparamentis inno et tecto destituta, duas solum campanas habet.*” *Acta cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok Egri Egyházmegye 1733–1779*, 2. Füzet, *Művészettörténeti adatok. Laak – Zsuko*, Ed. NÉMETH LAJOS, Budapest 1976, 155., 328.

egyházi alarendeltsége (*Vicarius graeci ritus*) a görög katolikus főpapokat ebben a folyamatban egészen az 1750-es évekig többnyire passzivitásra ítélte, mivel más feladatuk nem volt, mint az, hogy végrehajtsák az Egerből érkező utasításokat és parancsokat.

A teológiai felkészültséget, az erkölcsi feddhetetlenséget, a lelkipásztori kötelezettségek elvégzését az állam is ellenőrizte, mégpedig a vármegyei hatóságok és a földesurak révén. Ugyanők gondoskodtak a hiányosságok szankcionálásáról is. A következőkben a reform folyamatának és az egyes hatalmi tényezők részvételének elemzését kívánom elvégezni.

A munkácsi püspökség egész területén a görög katolikus egyház (ahogyan 1646 előtt az ortodox egyház is) elégtelen társadalmi struktúrákban fejlődött. Szinte teljesen hiányzott a nemesség és a polgárság, vagyis az a politikai és gazdasági elit, mely a római katolikus és a protestáns felekezetekhez hasonlóan kísérletet tehetett volna a társadalmi érdekérvényesítésre. A kevés, többnyire elszegényedett görög katolikus nemes a vármegyék politikai életében csekély szerepet játszott, az országgyűléseken pedig gyakorlatilag észrevehetetlenek maradtak. Ennek következtében az állam szerepvállalása vált döntő tényezővé a görög katolikus egyház sorsának alakulásában.

Az állam kétféleképpen mozdította elő a papság reformját. Első lépésben a papság anyagi helyzetének rendezése történt meg azáltal, hogy a vármegyék utasítást kaptak a parochiális telkek kimérésére. A helyi földesurak ellenkezése és a munkácsi püspökök csekély társadalmi súlya miatt ezek a törvényi rendelkezések hosszú ideig nem érvényesültek. 1692-ben I. Lipót, 1720-ban III. Károly, végül pedig 1741-ben Mária Terézia rendeletben biztosította a görög katolikus papságnak ugyanazokat a jogokat, melyek a latin szertartású klerikusokat megillették, beleértve a parochiális telkek élvezetét.⁷ A társadalmi emancipáció előmozdításának másik módja a garantált éves jövedelem, a kongrua bevezetése volt. Olsavszky Simeon (1733–1737) elérte azt, hogy a legszegényebb papjai számára az államkincstár 2000, míg hivatalának ellátására 1000 forint éves segélyt biztosítson. Testvére, Olsavszky Emmánuel idejében (1743–1767) ez az összeg három-, illetve négyezerre nőtt.⁸ Az egyházmegye mintegy hétszáz papjának anyagi helyzete csak Bacsinszky András püspök (1772–1809) idején javult jelentősen, aki az 1771-ben kánonilag felállított és Egertől függetlenített püspökség első főpásztora és a főrendiház tagja volt. Elsősorban a II. József által létrehozott Vallásalaprak köszönhetően az arra jogosult papok között évente 30 000 forint kongruát oszthattak szét.⁹

⁷ Mindhárom kiváltságról: BASILOVITS, JOANNICIUS, *Brevis notitia Foundationis Theodori Koriatovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni*, in Monte Csernek ad Munkacs, Cassoviae 1804, Tomus II. 188–202.

⁸ PELESZ, JULIAN, *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Vol. 2, Würzburg – Vienna 1878, 1033.

⁹ PELESZ (*op. cit.* 8. lábjegyzet), 1038.; ДУЛИШКОВИЧ, ИОАННЪ, *Историческія черты Угро-Русскихъ, Тетрадь III*, Унгарь 1877, 117.

A másik terület, melyen az állam a papság reformját előmozdíthatta, a görög katolikus klérus képzéséről való gondoskodás volt. A 18. század első felében a görög katolikus papnövendékek nagyszombati, kassai és egri taníttatásának anyagi terhé szinte teljes mértékben az esztergomi érsekek és az egri püspökök viselték. Az 1750-es évektől kezdődően, de különösen is a Munkácsi Egyházmegye 1771-ben történő felállítása és a görög katolikus püspökök 1773-as bécsi szinódusa után a görög katolikusokkal szembeni pozitív diszkriminációra épülő állami politika támogatni kezdte a bizánci-szláv rítus sajátosságainak megfelelő tanintézetek alapítására már régóta létező törekvéseket. A bécsi Szent Barbara templom mellett 1774-ben a birodalom minden keleti szertartású egyházmegyéje számára alapított papnevelő intézet, melybe a munkácsi püspökök évente öt növendéket küldhettek, továbbá a lembergi szeminárium, illetve a Vallásalpból biztosított 100 ezer forint jelentősen felgyorsították a görög katolikus egyházak felzárkózását a papnevelés terén.

A klérus reformjának folyamatában – különösen a 18. század első felében – a földesurak hatékony eszközökkel rendelkeztek, melyekkel szankcionálhattak vagy „jutalmazhattak”. Ezek közé tartozott a parochiális telkek kimérése. Ez egy hosszan elhúzódó folyamat volt, melyben a földesurak gazdasági érdekei, az állam elvárásai és a papok szükségletei ellentétben álltak. A latin szertartású papsággal való anyagi egyenjogúsítás feltételeként gyakran fogalmazódott meg elvárásként a görög katolikus papsággal szemben a tridenti normákhoz mért teológiai, erkölcsi és lelkipásztori deficit megszüntetése. Az urbáriumok összeállításakor a görög katolikus papokon gyakorta számon kérték az egyház alapvető tanításának, imádságainak, vagy dogmáinak ismeretét. A papoknak be kellett bizonyítaniuk, hogy dogmatikai kérdésekben a katolikus egyház tanítását követik. A feltett „vizsgakérdések” többnyire a lélek halhatatlanságára, a szentségek anyagára és formájára, a pápai primátusra, a hitvallásra, s a *Filioque*-ra vonatkoztak.

A szankcionálás formája és mértéke nagyon eltérő volt. Az munkácsi és az ungvári uradalomban például azok a papok, akik nem tudták elmondani a Miatyánkot, a Hitvallást vagy a Tízparancsolatot, tizenkét dénár pénzbüntetésre számíthattak.¹⁰ Szintén pénzbüntetéssel sújtották azt a papot is, aki elhanyagolta a hitoktatást vagy olcsó, silány anyagból készült liturgikus eszközöket használt. Az ónból, szaruból vagy fából készült kelyheket, kanalakat és diszkoszokat az egyházközség vagy a parochus költségén nemes anyagokból készült eszközökre kellett cserélni. Mindazonáltal a liturgikus eszközök ellenőrzése többnyire az egyházi hatóságok, vagyis a munkácsi és az egri előjárók illetékességébe tartozott.¹¹ A 18. század közepétől kezdve a görög katolikusok körében is egyre inkább elterjedt az egyházi büntetések pénzbüntetésre váltásának gyakorlata. A Német Birodalom legtöbb vidékén ez a gyakorlat a század végéig eltűnt.¹²

¹⁰ HODINKA, ANTAL, *A munkácsi görög katolikus püspökség története*, Budapest 1910, 727., 767.

¹¹ Például: a bisztrai parókusnak büntetésként hat nyestprémet kellett fizetnie, mivel a Szent Liturgiát törött és lyukas kehellyel, valamint fából készült diszkosszal és kanállal végezte. Ugyanennyit kellett fizetnie a falunak is. ГАДЖЕГА, ВАСИЛИЙ, ‘Додатки до исторії Русинів и руських церквей в Марамороше’, in *Науковий Збірник Товариства Просвіта, Ужгород*, 1 (1922), 140–226., 208.

¹² SCHNABEL-SCHÜLE (*op. cit.* 2. l. ábjegyzet), 51.

A földesurak kezében természetesen hatásos eszköz volt a faluközösség előtti tekintélyük is. A paróchus falubeli helyzetének erősödését vagy gyengülését a földesúr könnyen befolyásolhatta. Előfordult, hogy a paróchus a helyi nemes családtól olyan földet kapott, aminek a „felét a parasztok már felszántották”¹³ vagy amiatt panaszkodott, hogy a hívei „egyáltalán nem tisztelik, sértő szavakkal illetik és lelkét káromolják”.¹⁴ Ezek azokat a potenciális konfliktushelyzeteket példázzák, melyek megoldásában a földesúr kulcsszerepet játszhatott.

Mielőtt áttérnék az egri püspökök szerepére, fontosnak tartok kiemelni egy lényeges körülményt. A török hódoltság megszűnése után a 18. század első évtizedeiben jelentős észak-déli irányú migráció zajlott le, melynek eredményeként a görög katolikus paróchiahálózat jelentős mértékben megnövekedett. Egy meglehetősen nagy területen egyetlen generáció alatt jelentek meg a falvakban a római katolikus és protestáns közösségek mellett egy új vallási közösség, a görög katolikus egyház tagjai.¹⁵ A jelenség mértékéről képet kaphatunk Olsavszky Emmánuel munkácsi püspök 1750–52-ben lezajlott egyházlátogatásának a tisztán görög katolikus, illetve vegyes vallású falvakra vonatkozó adataiból. Az 1129 település 40%-a (453) volt tisztán görög katolikus, míg 60%-a (676) felekezetiileg vegyes. Nincs adatunk arra, hogy migráció ellenkező irányba is zajlott volna, vagy arra, hogy az eredeti szálláshelyeiken élő görög katolikus rutének más vallásra tértek volna át. A felekezetiileg vegyes településeken tehát egyértelműen a rutén migráció következményeiről van szó.¹⁶

A gyors letelepedést a Rákóczi-szabadságharc utáni, a nemesek jelentős részét sújtó vagyonekbobzásokból fakadó bonyolult hatalmi viszonyok is elősegítették. A 18. század első felére nem csak az északkelet-magyarországi protestáns közösségek számának drasztikus csökkenése, hanem a településhálózat újjáépítése is jellemző volt. A többi felekezethez viszonyítva a görög katolikus egyháznak megvolt az a hatalmas előnye, hogy a papi utánpótlás biztosításának sajátos módja miatt nem kellett számolnia a paphiánnyal és az újonnan alapított egyházközségek nem maradtak pap nélkül. A papcsaládokban apáról fiúra (vagy fiúkra, esetleg vőkre) szállt a papi hivatás. A papnövendékek apjuk mellett tettek szert azokra az alapvető ismeretekre és készségekre, melyekre a papi szolgálat során szükségük lehetett. Kivételes esetben az is előfordult, hogy a papnövendék valamelyik közeli kolostorban részesült rövid lelkipásztori és lelki felkészítésben.¹⁷ Szintén a görög

¹³ ГАДЖЕГА, ВАСИЛИЙ, ‘Додатки до исторії русинов и руских церквей в був. жупе Земляинскої’, in *Науковий Збірник Товариства Просвита*, 10 (1934), 17–120., 84. Szopkó falu Zemplén megyében, illetve a Klobusiczky család.

¹⁴ ГАДЖЕГА (*op. cit.* 11. lábjegyzet), 182.

¹⁵ Példák újonnan alapított görög katolikus parókiára Zemplén vármegyében: ŠOLTÉS, PETER, ‘Odkedy sú gréckokatolíci na strednom a južnom Zemplíne?’ in *Verba Theologica*, Východná cirkev 2. Košice, 2004, 3, №. 1, 12–22., 16–18.

¹⁶ Vö. ГАДЖЕГА, ВАСИЛИЙ, ‘Додатки до исторії русинов и руских церквей в Ужанскої жупе’, in *Науковий Збірник Товариства Просвита*, 1923, Jg. 2, 53. A Munkácsi Egyházmegye felekezetiileg vegyes közösségeinek arányaihoz: UDVARI, ISTVÁN, *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*, Nyíregyháza 1990, 140–154.; BENDÁSZ, ISTVÁN – KOI, ISTVÁN, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa*, Nyíregyháza 1994.

¹⁷ ŠOLTÉS, PETER – ŽEŇUCH, PETER, ‘Sociálne postavenie gréckokatolíckeho duchovenstva a veriáich

katolikus egyház előnyei közé sorolható az, hogy a parókia alapítása és anyagi alapjainak biztosítása sokkal kisebb pénzügyi ráfordítást igényelt. A görög katolikus telepések szakrális építészetük hagyományaival összhangban templomaikat kizárólag fából építették. Az új felekezet tagjai a helyi földesúr engedélyével, de szinte mindig egyházi javadalom nélkül, fatemplomot építettek, melybe – többnyire egykori falujuk környékéről – papot hívtak. A görög katolikus paróchus egész éves, a parochiális földek terményéből, a tizedből és a stólaból származó jövedelme a 18. század közepén nem érte el a harminc rajnai forintot.¹⁸

Az egri püspököknek a görög katolikusokhoz fűződő viszonyát meghatározó másik tényező a munkácscegyházmegyes papság alacsony teológiai képzettsége és erkölcsi színvonala, valamint püspökük gyenge lábakon álló tekintélye volt. A görög katolikus papok képzettségük és életmódjuk tekintetében alig emelkedtek ki a helyi közösségből. A legtöbb paróchus éppencsak tudott írni és olvasni, de azt is többnyire óslávul, latinul csak nagyon kevesen tudtak.¹⁹

Az egri püspök már 1718-ban keresztülvitte egyházi elképzeléseit a Propaganda Kongregációnál és a bécsi udvarban, s elérte, hogy a munkácsi püspök mint *Vicarius graeci Ritus unitorum* (a görög szertartású egyesültek vikáriusa) joghatóságuk alá került.²⁰ 1718 júliusában a Propaganda Kongregáció „...*azon visszaélések és botrányok miatt, melyek az egri püspökség munkácsi apostoli vikariátusában a klérus és nép körében elburjánzottak, valamint azok megszüntetése érdekében*” a következő döntést hozta: „1. A görög katolikusok a latin egyház előírásai szerint tartásuk meg az ünnepeket. 2. A papok bocssáskák el a második házasságból származó feleségeket, s ezekben a kérdésekben a püspök a kánonjog utasításai szerint járjon el. 3. A munkácsi apostoli vikárius csak a latin ordinárius beleegyezésével szentelhet papokat. 4. Új parókiák csak a latin ordinárius engedélyével létesíthetők. 5. A latin ordinárius figyelmeztesse a görög katolikus papokat arra, hogy ne avatkozzanak be a római katolikusok házassági ügyeibe. [...] 6. Új templomokat csak a latin ordinárius engedélyével szabad építeni és felszentelni.”²¹

A klérus reformja érdekében hozott első intézkedések De Camillis János József (1690–1706) püspök nevéhez fűződnek, aki a munkácsi püspökség tényleges egri alávetttsége előtt működött. A fejlett itáliai környezetből érkezett művelt szerzetes a bécsi udvar, a Szentszék és Kollonich bíboros figyelmét is felhívta arra, hogy a görög katolikus papság társadalmi helyzetén, teológiai képzettségén és egyházfegyelmén sürgősen javítani kell. De Camillis püspök papjai legégetőbb problémáit a követke-

na východnom Slovensku av podkarpatskej Rusi v 18.a 19. storočí, jazykové a kultúrne podmienky P, in *Slavica Slovaca*, 2001, 36, Nr. 2, 133–146., 141.

¹⁸ Statisztikai adatok: AACAS, Graeci ritus, számozás nélkül, Tabella representans, Districtus Homonensis 1746; Tabella representans, Districtus Ujhelyiensis 1746.

¹⁹ Egyes papok még az Olsavszly-féle, 1750–1752-ben lezajlott vizitáció idején is analfabéták voltak. Kálnarosztoka faluban „A pap nem vezet anyakönyveket, mert nem tud írni” ГЛАДЖЕГА, (*op. cit.* 13. lábjegyzet), 119. és 101. Bővebben: ŠOLTÉS – ŽEŇUCH (*op. cit.* 17. lábjegyzet), 140–143.

²⁰ Lásd: PERFECKÝ, EMILÁN, ‘Boj za náboženskú a národnostnú samostatnosť cirkve v Podkarpatskej Rusi’, in *Prúdy* 8 (1924), 147–153., 148.

²¹ LUTSKAY, MICHAEL, *Historia Carpato-Ruthenorum Sacra et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus Tomus 3-ius*, 1843, in *Науковий збірник музею української культури у Свиднику (НЗМУК) М. СОПОЛИГА*, 17 (1991), 179–180.

zöképpen foglalta össze az egyik, Lipót császárnak írt levelében: „Isten egyházához nem méltó és a népek hitben való elmélyedését akadályozza az, hogy Felsőged országában nagyon sok pap a legnagyobb megvetésben részesül, s földesurai – nem csak az eretnekek, hanem a katolikusok is –, sőt még Felsőged tisztartói is a kincstári birtokokon, minden jobbágyi kötelezettséget keményen behajtanak rajtuk. Igaz, hogy ezek a papok nagyon képzetlenek. Ennek viszont az az oka, hogy mindeztidőig senki sem törődött azszal, hogy ezt a népet iskolákban és szemináriumokban képezzék, ahogyan az máshol szokás.”²²

Ezen kívül De Camillis püspöknek és utódainak meg kellett küzdenie a másodházaságban élő papok problémájával is.²³

Az egyházfegyelem helyreállítása és a papság reformja érdekében hozott legfontosabb intézkedése az 1701-ben elrendelt kánoni látogatás volt. Sajnos, csak a szepesi parókiák jegyzőkönyvei maradtak fenn.²⁴ Mivel ezek a parókiák sajátos határvidéken helyezkedtek el, s akkor már mintegy negyven éve a szepesi prépostnak való alárendeltségben éltek, az ott működő görög katolikus papok tapasztalták meg leghamarabb a megreformálásukra irányuló, kívülről érkező törekvéseket. Az egyházlátogatás során a figyelem elsősorban a pap személyére, teológiai képzettségére, erkölcsi integritására összpontosult. Maga a kérdés-sor is nagyon sokatmondó: „A pap az általa viselt méltóságához illően él?” „Iszákos?” „Kártázik?” „A liturgiában imádkozzik a pápáért?” „A pap és a hívei megtartják-e az előírt böjtöket?” „A pap és a hívei megtartják-e a vásár- és ünnepnapokat?”²⁵

Egy évvel a De Camillis püspök által elrendelt egyházlátogatás előtt Sigray János szepesi prépost is vizitálta a görög katolikus parókiákat.²⁶ Ezt a kettőséget a szepesi görög katolikus parókiák sajátos egyházi jogi helyzete idézte elő. 1662-ben Parthén Péter munkácsi püspök hozzájárulásával a szepesi egyházközségek kikerültek joghatósága alól és a szepesi prépost felügyelete alá rendeltettek. A lépést az indokolta, hogy a kiélezett katolikus-protestáns ellentét korábban a munkácsi püspök a földrajzi távolság és a gyenge lábakon álló egyházszervezet miatt nem tudott megfelelő kontrollt gyakorolni a szepesi parókiák fölött.²⁷

²² HODINKA, ANTAL, *A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára*, Ungvár 1911, 346.

²³ PEKAR, ATANASIJ, ‘Tribute to Bishop J. de Camillis, OSMB (1641–1706)’, in *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni*, XVIII (1984), 374–418.; BAÁN, ISTVÁN, ‘Greek-speaking Hierarchs on a Ruthenian See the Diocese of Munkács (Mukaceve) in the Subcarpathian region at the end of the 17th century’, in G. BROGI-BERCOFF – G. LAMI (edd.), *Ukraine’s re-integration into Europe a Historical, Historiographical and Political urgent issue*, Alessandria, 2005, 97–107., 103–105.

²⁴ HODINKA (*op. cit.* 10. lábjegyzet), 420.

²⁵ De Camillis püspök szepesi vizitációjának jegyzőkönyve: LUTSKAY, MICHAEL, *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis Ex probatis Auctoribus, et documentis Archivi Episcopalis Ungvariensis elaborata per Michaelem Lutsckay*, B.M.V. Praepositum Aulicum Lucensem, et condam Parochum Ungbvariensem antea Secretarium Episcopalem, vol. 3. Budaë 1843, in *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*, M. SOPOLIGA, 16, 1990, 89–99.

²⁶ Sigray vizitációjának jegyzőkönyvei: J. HRADSKY, *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, Szepesváralja 1903–1904, 259–267.

²⁷ Ehhez bővebben: ŠOLTÉS, PETER, ‘Spiš v dejinách gréckokatolíckej cirkvi v 18. storočí’, in *Terra Scepusiensis*, Ed. M. HOMZA – M. SLIVKA – R. GLADKIEWICZ – M. PUŁASKI, Bratislava 2003, 615–636., 630–631.

A szepesi prépost joghatósága az első időkben pozitív hatást gyakorolt a keleti szertartású katolikusokra. Védelve alatt az elnéptelenedő protestáns falvakban a görög katolikus telepések könnyebben tudtak megtelepedni és egyházközségeket létrehozni. A szepesi esperesség görög katolikus papságára az egyházfegyelem terén a prépost erőteljes nyomást gyakorolt. A papság teológiai képzése többnyire jezsuita szemináriumokban és egyetemeken zajlott. Ez az előny leginkább a Munkácsi Egyházmegye elítjének vizsgálatakor válik egyértelművé: 1707 és 1772 között az egyházmegye hat püspöke közül négy a Szepességből származott.²⁸ Ugyanebben az időszakban a jelentősebb tisztségviselők (kanonokok, helynökök) negyede volt szepesi.²⁹

Idővel azonban a Szepesi Káptalan egyre növekvő aggodalommal nézte a keleti szertartású közösségek gyors elterjedését. A görög katolikus parókiák száma hamar megduplázódott, s a rutének kirajzása nem lassult. A népesség növekedése a galíciai bevándorlók révén újabb és újabb utánpótlást kapott, ami a 18–19. században is – eltérő intenzitással – folytatódott.³⁰ Aggodalomra adott okot az, hogy a szepesi főesperesség egy jelentős részén a latin rítus visszaszorulása fenyegetett. A szepesi prépostok különböző intézkedésekkel próbálták megakadályozni azt, hogy a már meglévő görög katolikus parókiákon és fliákon kívül újabb közösségek jöjjenek létre. 1728-tól kezdve nem került sor újabb parókia alapítására, csupán néhány faluban történetelt meg, hogy a helyi közösség leányegyházi státuszt kapott. A parókiák és leányegyházak területén kívül élő görög katolikusok – az egri gyakorlathoz hasonlóan – a római katolikus plébánosok joghatósága alá kerültek. A görög katolikus hívek által fizetett stóla és más egyházi bevételek a helyi római katolikus plébánosokat illették. Ezek a szabályok természetesen negatív hatást gyakoroltak a felekezetközi kapcsolatokra. A helyzet II. József korábban éleződött ki. Az uralkodó azzal vetett véget az áldatlan állapotoknak, hogy 1786-ban a Szepes és Gömör vármegyei görög katolikus parókiákat visszahelyezte a munkácsi püspök joghatósága alá.

A Szepességhez képest valamivel később kezdődött meg az Egri Egyházmegye területén működő görög katolikus klérus reformja. Erdődy Gábor püspök (1715–1744) nem sokkal hivatalba lépése után több alkalommal is panasszal élt munkácsi rítusvikáriusával, Bizánczy György püspökkel (1716–1733) szemben. A Propaganda Kongregációnak írt jelentésében azzal vádolta Bizánczyt, hogy a papságra jelentkezők erkölcsi integritására és teológiai képzettségére nem fordít kellő figyelmet, eltűri a bigámiát a papság körében, s egy parókia számára egyszerre két vagy még több papot is szentel.³¹ Két év alatt a munkácsi rítusvikárius több mint

²⁸ A munkácsi püspökségnek a 18. század második felében mintegy hatszáz parókiája volt, a szepesi esperességnek mindössze tízenhárom, melyek 1662 és 1786 között a Szepesi Prépostság joghatósága alatt álltak. További hat parókia a Lengyelországnak való elzálogosítás miatt 1786-ig a Przemysli Egyházmegyéhez tartozott.

²⁹ ŠOLTÉS (*op. cit.* 27. lábjegyzet), 623–630.; további adatok a Szepességből származó munkácsi egyházmegyes elithez: LUCSKAY, MICHAEL, *Historia Carpatho-Ruthenorum, tomus 4-tus* in *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*, M. SÓPOLIGA, 18 (1992), 109–134.

³⁰ HALAGA, ONDREJ, *Slovanské osídlenie Poľšia a východoslovenská gréckokatolíci*, Košice 1947, 100–102.

³¹ Pl. „*Similis etiam casus est ille Hrabóczyensis Poppaem, qui primum Uxorem Ruthenam habuit, et jam de facto cum*

hatvan papot szentelt megfelelő előkészítés, vizsgálat és földesúri engedély nélkül. Erdődy panaszkodik amiatt, hogy a munkácsi egyházmegyes papok között olyan is van, „...aki sem a katekizmust, sem pedig a szentségek anyagát és formáját nem ismeri, sőt olyan papok is akadnak, akik szerint annyi Isten van, ahány személy a Szentháromságban”.³²

Bizánczy helyzete a munkácsi püspökségben meglehetősen instabil volt. Hodermárszky Jánossal együtt a munkácsi papnövendékek közül 1701-ben elsőként végzett a jezsuiták nagyszombati papnevelőjében.³³ Jól ismerte tehát a Tridenti Zsinaton megfogalmazott elvárásokat és a kánonjog szabályait. Hivatali ideje alatt a görög katolikus papsághoz nem csak az egri közvetítéssel érkező tridenti eszmények jutottak el, hanem az 1720-as évektől kezdődően a Lengyel-litván Királyságban élő rutén görög katolikusok hatása is. Az 1720-ban megrendezett zamości zsinaton történt meg a tridenti előírások összehangolása a bizánci-szláv rítus hagyományaival és szükségleteivel. Az 1727-es nagyszőlősi zsinaton pedig sor került a zamości normák munkács egyházmegyei átvételére. Vikariátusának zavaros állapota, a képzett papok nyomasztó hiánya Bizánczyt engedményekre kényszerítette. Róma válasza Erdődy püspök panaszaira a már említett egyházi jogi alárendeltség kimondása volt, ami 1718-tól 1771-ig tartott.³⁴

Erdődy utódja, Barkóczy Ferenc püspök (1745–1761) több alkalommal is úgy nyilatkozott, hogy „ezer plébános püspöke, akik közül háromszáz latin, hétszáz pedig keleti rítusú”.³⁵ 1745-ben kiadott egy rendeletet, mellyel a görög katolikus paróchusokat a római katolikus plébánosok káplánjaivá fokozta le.³⁶ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy azokon a településeken, ahol mindkét katolikus közösség működött, a görög katolikusok által teljesített egyházi tized és a stólajvédelmek is a római katolikus plébánost illették. Több leányegyházban megakadályozták a görög katolikus paróchusoknak, hogy eskessenek és kereszteljenek. Ebből a Munkácsi Egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállításáig számos súlyos konfliktus származott.

A konfliktushelyzetek feloldásában Mária Terézia a pozitív diszkrimináció elvét követte és számos esetben kelt a helyi keleti klérus védelmére. 1752-ben rendelettel utasította a vármegyéket olyan intézkedések meghozatalára, melyek maradéktalanul biztosítják a görög katolikus papok számára hívek lelkipásztori ellátását. Az 1756 szeptemberében kiadott rendeletében ugyan el kellett ismernie azt, hogy a munkácsi püspök az egri főpásztor rítusvikáriusa, ugyanakkor azt is elrendelte, hogy az egri püspök ne avatkozzon bele a görög katolikus hívek kormányzatába. Úgy döntött, hogy az új templomok építése, új parókiák alapítása, valamint a görög katolikus hívektől

Catholica impie non minus, ac scandalose cobabitat.” További példák: LUTSKAY (op. cit. 21. lábjegyzet), 172–173.

³² Uo., 172.

³³ HODINKA (op. cit. 22. lábjegyzet), 414.

³⁴ Bővebben: VASIE, CYRIL, *Kanonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov vjchodných cirkvi*, Trnava 2000, 44–45.

³⁵ HODINKA (op. cit. 10. lábjegyzet), 700. Barkóczy püspök tevékenységéhez: SEDLÁK (op. cit. 5. lábjegyzet), 206–223.

³⁶ LUTSKAY (op. cit. 25. lábjegyzet), 43–44.

járó tízed és egyéb jövedelmek feletti jog ismét a munkácsi püspök illetékességi körébe tartozzon. A vitás kérdéseket kivizsgálásra a császári udvar elé kell terjeszteni.³⁷

Az egyházi jövedelmek kérdése a felekezetiileg vegyes településeken azonban továbbra is súlyos konfliktusok forrása maradt. 1763 májusában Eszterházy Károly egri püspök, hivatkozva Barkóczy korábbi rendeletére, a görög katolikus papokat a latin plébánosok rítuskáplánjaivá fokozta le, ami súlyos anyagi következményekkel járt.³⁸ Mária Terézia ez alkalommal is reagált a görög katolikusok panaszaira és 1768 augusztusában megerősítette korábbi döntését és kimondta, hogy az egyesült papok teljes jogú katolikus paróchusok.

Az egri püspököket legérzékenyebben azok az esetek érintették, amikor görög katolikus papok megsértették a római katolikus plébánosok egyházzogi illetékességét. A felekezetiileg vegyes vidékeken előfordult, hogy a római katolikus-protestáns házasságot, sőt esetenként a tisztán protestáns kötést is, görög katolikus papok áldották meg, jöllehet a *Carolina Resolutio* ezekben az esetekben egyértelműen kimondta a helyi római katolikus plébános illetékességét.³⁹ Fontos szerepet játszottak az úgynevezett reverzálisok, amiket a hatályos törvények szerint a nemkatolikus félnek alá kellett írnia. A görög katolikus papok kevésbé követelték meg a reverzalist, ezért vegyesházasságok esetében a párok szívesen keresték fel őket.⁴⁰

A kánoni alárendeltség bevezetése szorosan kapcsolódott azokhoz a vitákhoz, melyek az egyházlátogatások elrendelésének és végrehajtásának jogáról alakultak ki. Hivatalba lépését követően Barkóczy püspök azonnal elrendelte a görög katolikus parókiák vizitációját. Már 1746-ban lezajlott a zempléni, sárosi és abaújházi parókiák vizitációja,⁴¹ két évvel később pedig a szatmári, ugocsai, beregi, szabolcsi és a máramarosi egyházközségek kerültek sorra.⁴² 1749-ben a római katolikus plébániák vizitációja zajlott le. Az egyházlátogatások során a görög katolikus papokat a nagyobb városokba vagy piacterekre hívták össze, s ott vetették vizsgálat alá teológiai tudásukat és erkölcsi feddhetetlenségüket.⁴³

Az egyházfegyelem megerősítése és a klérus – államilag támogatott – társadalmi emancipációja a munkácsi vikárius presztízisének javulását eredményezte. 1750 áprilisában Mária Terézia utasította Olsavszky Emmánuel püspököt arra, hogy a joghatósága alatt álló összes görög katolikus parókiát látogassa meg. A vizitáció során keletkezett jelentések a felekezetiileg vegyes közösségekben tapasztalt visz-

³⁷ LUTSKAY (*op. cit.* 21. lábjegyzet), 84.

³⁸ ПЕКАР, АТАНАСИЙ, *Нариси історії церкви Закарпаття*, Том II. Видання друге, Рим – Львів 1997, 157.

³⁹ ŠOLTÉS, PETER, 'Náboženská pluralita na Zempléne v 18. storočí', in *Byzantinoslovaca* 1 (2006), 253–271, 258 és köv.

⁴⁰ Uo., 259–260.

⁴¹ AACAS, Graeci ritus, számozás nélkül, Tabella representans, Districtus Homonnensis 1746; Tabella representans, Districtus Ujhelyiensis 1746.

⁴² HODINKA (*op. cit.* 10. lábjegyzet), 600.

⁴³ AACAS, Districtualia, Vol. 3, Fasc. 2. Protocollum Canonicae Visitationis, Anno Domini 1749 peractae Pars posterior, Districtum Homonnensem.

százelésekről és hiányosságokról jelentős segítséget nyújtottak az államapparátusnak.⁴⁴

A kincstár számára összeállított jegyzőkönyvekben Olsavszky püspök rögzítette, hogy számos településen nem került sor a parochiális telkek kimérésére. Jónéhány faluban a helyi földesurak nem tartják tiszteletben a görög katolikus papok kiváltságait, sőt nem egy esetben a személyi szabadságuktól is megfosztják őket és alattvalóikként bánnak velük. Különösen Sáros vármegyében súlyos a helyzet: előfordul, hogy a papokat testi fenytésnek vetették alá, vagyonukat a helyi földesurak nemcsak megadóztatták, de több esetben el is kobozták.⁴⁵

A vizitáció során szerzett tapasztalait összegezve Olsavszky püspök jelentős intézkedések fogantatója. Az egész egyházmegyében egységesítette a stóladíjszabást és a hívek anyagi kötelezettségeit.⁴⁶ Ez az intézkedés – némi módosítással – Bacsinszky András püspök kezdeményezésére az 1773-ban Bécsben tartott püspöki értekezleten megerősítést nyert.⁴⁷ A stóladíjszabás és az egyházi adók szabályozása a későbbiekben is (pl. a devalváció, vagy az 1806-as államcsőd következtében) a püspök illetékességében maradhatott.⁴⁸

A 18. század első felében a legkényesebb kérdést a bigámia és a konkubinátus jelentette. A bigámia megszüntetése, valamint annak elfogadtatása, hogy ez egy komoly, az erkölcsi törvénnyel és a kánonjoggal ellentétes bűn, a görög katolikus papság sajátos társadalmi helyzete miatt rendkívül bonyolult feladat volt. Az egész 18. századra jellemző magas női halandósági ráta és a papság bizonytalan anyagi helyzete miatt nem lehetett elvárni, hogy a megözvegyült papok egyedül gondoskodjanak gyermekeikről. De Camillis püspök első intézkedéseitől, s a Propaganda Kongregáció említett, 1718-ban kiadott rendeletétől még több mint egy generáció telt el addig, míg az utolsó „fekete bárányokat” is el lehetett távolítani a parókiákról.⁴⁹ Olsavszky püspök egyházlátogatása során az utolsó bigámistákat (szinte kivétel nélkül szegény hegyvidéki falvak paróchusait) is eltávolította a lelkipásztorkodásból.

A papok erkölcsi kihágásai között a hívek leggyakrabban a „mértéktelen iszákosagra” panaszkodtak a vizitátoroknak.⁵⁰ Például a Zempléni Főesperesség száz-

⁴⁴ ŠOLTĚS, PETER, 'Vizitácia Michala Manuela Olšavského 1750–1752 a jej dôsledky na unifikáciu cirkevnej správy a sociálnu emancipáciu gréckokatolíckeho kleru' in *Verba Theologica*, 6, Nr. 1 (2007), 155–169.

⁴⁵ ГАДЖЕГА (op. cit. 13. l. ábjegyzet), 35.

⁴⁶ LUTSKAY (op. cit. 21. l. ábjegyzet), 78–80.; ДУЛИШКОВИЧ, *Историческія черты Угоррускисхъ*, Том III. 155.

⁴⁷ ПЕКАР (op. cit. 37. l. ábjegyzet), 157; KONDRATOVIČ, IRENEJ, 'The Olšavský bishops and their activity' in *Slovak Studies* III, Cyrillo-Methodiana, Roma, 1963, 185.

⁴⁸ Lásd: ШЛЕПЕЦЬКИЙ АНАРЕЙ, 'Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання', in *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Пряшів, 3., 223–241., 235–236.

⁴⁹ ГАДЖЕГА (op. cit. 11. l. ábjegyzet), 209. „*Volóvénak nincs papja, bár a bigámista Joan Lemak a püspök tudta nélkül már régen itt helyettesít.*” A falvak vallási élete ily módon nem benuult meg: a bigámista papok még egy ideig keresztelhettek, utrenyét és vecsornyét végezhettek, de nem gyóntathattak és nem végezhettek Szent Liturgiát. Berbestben „*Vasil Korde egy forintot fizetett, hogy ne kelljen a feleségét elküldenie. Még egy forintot kellett fizetnie azért, hogy keresztelhesen és a gyóntatáson és a Szent Liturgián kívül istentiszteleteket végezhesen.*” uo., 202.

⁵⁰ Petrová („*A parókus gyakran mértéktelen az ivásban, s a zsidóhoz jár*”), Maľcov („*A parókus mértéktelen*

ötven parókiája közül több mint harmincban ez volt a legfőbb panasz a parókusra. Többségük a hegyvidéki, homogén ruszin és görög katolikus peremvidéken élt, ahol a papság szociális helyzete a legnehezebb, a reformkényszer pedig a leggyengébb volt. A síkvidéki területeken, a felekezeti vegyes településeken a görög katolikus papok több oldalról is sokkal szorosabb ellenőrzés alatt éltek, s a szankciók is könnyebben elérték őket. A főesperességek látogatói közül csak a szatmári és a máramarosi vizitátorok voltak elégedetlenek a papok dogmatikai, katekétikai és teológiai ismereteivel. Ezek többnyire idősebb, még ortodox püspökök által felszentelt papok voltak.⁵¹ Máramarosban volt a legrosszabb a helyzet, ahol az unió csak 1719-ben szilárdult meg. Az ottani százharmincöt parókiia közül csak huszonhárom került munkácsi joghatóság alá.⁵²

A galíciai határhoz közel fekvő máramarosi Lyahovecz azon egyházközségek közé tartozott, ahol a vizitátorok az összes régi hiányossággal szembesülni kényszerültek. „*Paróchusa nincs. Él itt ugyan egy Kurocsics Dániel nevű pap, de háromszor nősült, s már évek óta bolond és nem méltó a szolgálatra. Első felesége, vagy élettársa, akét elzavart, egy másik férfival él. Ő maga most egy másik nővel él együtt. Emiatt a trigámista miatt két éve nincs istentisztelet a faluban. [...] Most egy adminisztrátor került kinevezésre, aki unokájával a megvásárolt telken él.*”⁵³ Hasonló viszonyokat találtak a vizitátorok Nyeresházán is. Az ottani pap „*kétszer nősült a papszentelés után. Azt mondják, az első feleségét elzavarta, május eleje óta nem él vele. Parochiális földje nincs, mert azt az előző pap fiai birtokolják mint a szegedi piaristák alattvalói.*” A vizitátorok azt is megemlítik, hogy az ott élő két diakónus is a szentelés után nősült.⁵⁴

A munkácsi püspökök és vikáriusok reformok iránti elkötelezettsége gyengítette a szomszédos egyházmegyékhez fűződő, korábban erősnek mondható kapcsolatokat. Az egyházmegye délkeleti vármegyéiből érkező, alkalmatlannak bizonyult és ezért elbocsátott papnövendékei a 18. század első felében rendszerint Erdélybe vagy Moldvába mentek, s ott ortodox püspökökkel szenteltették pappá magukat. Az északi és északnyugati határvidékeken működő papok a galíciai és lengyelországi egyházszervezethez kötődtek. Még Olsavszky püspök vizitációja idején is minden harmadik szepesi, sárosi, zempléni és ungi pap Lengyelországban szentelődött. A százötven zempléni paróchus közül harmincegy Przemyslben, kettő pedig Lembergben szentelődött, sőt egy olyan is akadt, akit a litván metropolita szentelt pappá. Nyolc pap

az ivásban, emiatt gyakran a szertartásokat is elhagyja, mindenféle okokból sokfelé jár, a szertartásokkal nem törődik.” Nagykálna: („*A parókus részeges. A hüvelykujját levágta. Ez négy hónapja volt, s azóta nem végez szertartásokat.*”), Remenye: („*...a pap részeges [...] vasárnaponként néha, hétköznap gyakrabban hagyja el a szertartásokat a bor miatt, nem ritkán esténként esketett, ezenkívül elhanyagolja a gyerekek hitoktatását*”), Čelovce: („*...a pap nagyon sokat iszik, s ha részeg botrányosan viselkedik. [...] Úgy tűnik javíthatatlan*”), ГЛАЖЕГА (op. cit. 13. lábjegyzet), 56., 58., 179., 144–145., 91. Résön és Ruzsolyban a vizitátorok is részegen találták a parókusokat, Végaszón és Hídvégardón a papnék és alkoholisták voltak. Uo., 72, 136, 172, 98.

⁵¹ ГЛАЖЕГА (op. cit. 11. lábjegyzet), 169.

⁵² Ötvenöt paróchust a máramarosi ortodox püspök, ötvenet a moldvai ortodox püspök, további hetet pedig a szintén ortodox aradi püspök szentelt. ГЛАЖЕГА (op. cit. 11. lábjegyzet), 166.

⁵³ Uo., 209.

⁵⁴ Uo., 182.

esetében a jegyzőkönyv csak annyit rögzít, hogy Lengyelországban szentelődtek.⁵⁵ A Przemyślben vagy Lembergben szentelődött papok teológiai képzésére is többnyire ott került sor.⁵⁶ Az egyházi javadalmak megszerzésének hagyományos módját Lengyelországban a zamości zsinat tiltotta meg, melynek határozatait a Munkácsi Egyházmegye nagyszőlősi zsinata vette át. Attól kezdve a szentelésre jelentkezőknek igazolásokat kellett bemutatniuk arról, hogy valamelyik bazilita kolostorban vagy egy római katolikus papnevelő intézetben teológiai tanulmányokat folytattak, s paróchusi kinevezésükhöz mind az illetékes földesúr, mind pedig a püspök hozzájárul.⁵⁷

A munkácsi püspök által gyakorolt ellenőrzés szigorítása előtt a papok önkényesen és jóváhagyás nélkül foglalták el a megüresedett parókiákat. A máramarosi Lug községben az 1751-es vizitáció során feljegyezték, hogy a paróchus „*Lengyelországból jött, a püspök tudta nélkül, egy évig itt szolgált, majd visszament Lengyelországba, most pedig újra itt van.*”⁵⁸ A Lengyelországból származó vagy ott tanult és szentelt papok többnyire a határközeli falvakban végeztek lelkipásztori szolgálatot. Némelyek azonban a távolabbra eső déli településekre is eljutottak.⁵⁹ A papok bevándorlása Galíciából és Podóliából a 18. század második felében megszűnt, amihez nem csak a munkácsi püspökök határozottabb fellépése, hanem a szabad parókiák számának csökkenése is hozzájárult.

A parochiális földek kimérését követően újabb problémát jelentett az, hogy a papok (különösen a fiatalabbak) elkezdtek átköltözni a biztosabb anyagi alapokkal rendelkező parókiákra. A peremvidéken ezt a jelenséget még Bacsinszky András püspök (1773–1809) idejében sem sikerült visszaszorítani, ezért a főpásztor körleveleiben szigorúan tiltja papjainak, hogy engedélye nélkül az egyik parókiáról a másikba költözzenek át.⁶⁰

A teológiailag képzetlen papok eltávolítása a lelkipásztorkodásból, a képzettség szintjének és a papság társadalmi elismertségének növelése, a parókiák szervezeti felépítésének egységesítése, valamint hatékony ellenőrzési mechanizmusok és szankciók bevezetése: a Munkácsi Egyházmegye kánoni felállításához vezető útnak ezek voltak a legfontosabb mérföldkövei. A teológiai képzettség szintjének emelése érdekében Olsavszky Emmánuel püspök hatékony intézkedéseket hozott. Már első hivatali évében, 1744-ben Munkácson papnevelő és kántorképző intézetet alapított. Az első években Olsavszky az intézmény anyagi alapjainak megszilárdításáért, illetve az egri püspök egységesítő törekvései ellen küzdött, majd az iskola Ungvárra történő áthelyezésével és rendszeres állami támogatás elnyerésével sikerült azt konszolidálnia.

⁵⁵ Гаджега, Василий Додатки до исторії русинов и руских церквей в був. жупе Земпанської. in *Науковий Збірник Товариства Просвіта*. 10 (1934), 17–120.; 11 (1935), 17–182.; 12 (1937), 37–83.

⁵⁶ ПАНКЕВИЧ, ІВАН, 'Культурно-історичне значення пограничних записів' in *НЗМУК*. 4 (1970), 20.

⁵⁷ SOŁTYS, WOJCIECH, 'Związki wsi i dworu z cerkwią we wsiach beskidzkich i podbeskidzkich od XVI w. do końca ery galicyjskiej', in *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, Red. JERZY CZAJKOWSKI, Warszawa – Sanok 1992, 213–214.

⁵⁸ ГАДЖЕГА (*op. cit.* 11. lábjegyzet), 185.

⁵⁹ Hídvégardó, Čelovce, Hotyka, Magyarizsép, Bodzásújlak, Szerencs, Terebes, Tarnóka és Velejte.

⁶⁰ ШАПЕЦЬКИЙ (*op. cit.* 48. lábjegyzet), 228. (Bacsinszky püspök körlevele: 1800. március 24.) és 236. (Bacsinszky püspök körlevele: 1803. március 12.).

Az intézmény hároméves kurzusának az 1750-es években volt a legtöbb hallgatója. A létszám nyolcvan és százhetvenöt (1760) között mozgott.⁶¹ Ezekben az években Olsavszky püspök fokozta tevékenységét a teológiai és lelkipásztori képzés szintjének emelése érdekében.⁶² Ha az egyházlátogatások során olyan papot talált, akinek teológiai és lelkipásztori ismeretei hiányosak voltak, akkor kötelezte arra, hogy részt vegyen a papnevelő képzéseiben.

A Munkácsi Egyházmegye 1771-es kánoni felállítását úgy is értelmezhetjük, hogy az a klérus sikeres reformjának hivatalos elismerése volt. Az ungvári papnevelő intézetben a papság képzése teljes ellenőrzés mellett zajlott, s a lelkipásztorkodó papság szociális helyzete a Vallásalaphól érkező rendszeres támogatásoknak köszönhetően lényegesen kedvezőbb volt, mint egy generációval korábban. 1774-ben Mária Terézia kezdeményezésére a Helytartótanács illetékességi körében elkezdődött a parókiák újrarendezése. A folyamat több mint harminc évig tartott (1806-ban fejeződött be), célja a parókiahálózat optimalizálása, a régi és az újonnan alapított latin és görög szertartású parókiák, valamint a parókusok, káplánok és tanítók anyagi helyzetének megszilárdítása volt. Ezzel egyidejűleg a papnevelés helyzete is konszolidálódott. 1805-ben az ungvári szemináriumban 120 papnövendék számára biztosított tanulási lehetőséget a fejenkénti 150 forintnyi állami támogatás.⁶³ Bacsinszky András püspök utolsó éveit számos történész tekinti a görög katolikus papság társadalmi emancipációja és a latin szertartású papsággal való egyenjogúsítása korának.⁶⁴

Bacsinszky püspök figyelmét a lelkipásztori ellátás javítására és a papság erkölcsi szintjének emelésére irányíthatta. A püspök kezében a leghatékonyabb eszköz a főesperesi ellenőrzés fokozása, illetve a kongrua folyósításának felfüggesztése volt.⁶⁵ Újdonság volt viszont az a rendelkezése, hogy a fegyelmi vétségeket elkövető papok fiait nem vette fel a papnevelő intézetbe, illetve megtagadta tőlük a papszentelést, mivel „*az apák rossz szokásai haláluk után átszállnak a fiúkra*”⁶⁶ Mivel képzett lelkészek megfelelő létszámban álltak a püspök rendelkezésére, reformterkvéseit könnyebben keresztülvihette.⁶⁷

A reformoknak és az azok eredményeként lezajló társadalmi emancipációnak köszönhetően a görög katolikus papság társadalmi helyzete, illetve a klérus és a hívek viszonya mélyreható változásokon ment keresztül. A klérus reformját viszont

⁶¹ ПЕКАР (op. cit. 37. lábjegyzet), 135.

⁶² DAMJANOVICS JUDIT, B., 'A Munkácsi Egyházmegye papjainak és kántorainak szellemi élete a 16–18. században' in *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyve VII*. Miskolc 1994, 31–43., 35.

⁶³ ГАДЖЕГА, ЮЛИЙ, *История Ужгородской богословской семинарии вы ее главных чертах*, Ужгород 1928, 19–20.

⁶⁴ ПЕКАР (op. cit. 37. lábjegyzet), 123., МИЦЮК, ОЛЕКСАНДР, *Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі*, 1938, Том 2., Ужгород Закарпаття 2003, 99–102.; УДВАРИ, ІШТВАН, *Образчики з історії пукарпатських Русинів. XVIII століття. Изглядования з історії культури и языка*, Ужгорода 2000, 76–77.

⁶⁵ ШЛЕПЕЦЬКИЙ (op. cit. 48. lábjegyzet), 230. Bacsinszky püspök körlevele: 1802. február 25.

⁶⁶ Уо., 228. (Bacsinszky püspök körlevele: 1800. március 24.).

⁶⁷ Уо., 236. (Bacsinszky püspök körlevele: 1803. március 12.), 234. (Bacsinszky püspök körlevele: 1805. február 1.) 237.; Lásd még УДВАРИ ІШТВАН, 'Данные к истории карпаторусинского Просвещения на основе циркуляров Андрея Бачинского', in *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*, Ужгорода, 2003, Вып. 8, 115–119.

nem csupán fentről elindított folyamatként kell értenünk. Az önfegyelmzés és az önkontroll azon autonóm szükségletek kifejeződésai voltak, melyek az alapvetően magasabb felekezeti hagyományokkal és társadalmi normákkal való mindennapi konfrontációból származtak.

Míg a parókiák betöltésének régi rendszerében a papok csak nagyon ritkán hagyták el azt a társadalmi közeget (családi kötelek, kapcsolatok, konfliktusok), melybe beleszülettek, az új körülmények között igen gyakran idegenekként éltek a falusi közösségekben. A kegyúri rendszer megszilárdulása révén a görög katolikus papok is földesúri függésbe kerültek. Társadalmi helyzetük miatt a falusi közösség a hatalom képviselőinek tekintette őket. A papok feladata nem csupán az volt, hogy a keresztény tanítás lelkületének megfelelően szabályozzák a falusi közösségek életét, hanem a hagyományos társadalmi normák megőrzését is felügyelniük kellett. Az viszont évtizedekig tartott, míg a falusi közösségek ezt az új társadalmi konfigurációt elfogadták.

Fordította: Véghseő Tamás